

Gajba i tić. Pokriveno i raskrto u seksualnosti Istre, popratna publikacija uz izložbu Koordinacije istarskih muzeja, Muzejsko-galerijski prostor Sveta Srca, Pula, 27. travnja 2017. – 11. veljače 2018., autori Katarina Marić, Tajana Ujčić i Mauricio Ferlin, Pula – Pola: Povijesni i pomorski muzej Istre – Museo storico e navale dell'Istria, 2019., 505 str.

Gajba i tić. Pokriveno i raskrto u seksualnosti Istre popratna je publikacija uz izložbu istoga imena koja je održana u pulskom Muzejsko-galerijskom prostoru Sveta srca od 27. travnja 2017. do 11. veljače 2018. godine. Izložba i publikacija rezultat su projekta Koordinacije istarskih muzeja, čiji su nositelji Arheološki muzej Istre i Povijesni i pomorski muzej Istre uz sudjelovanje i drugih istarskih, ali i međunarodnih muzeja. Voditelj je projekta Vladimir Torbica, pročelnik Upravnoga odjela za kulturu Istarske županije, a autori izložbe Katarina Marić, Tajana Ujčić, ujedno i autorica⁴ tekstova, te Mauricio Ferlin. Izložba i popratno djelo, osim što su rezultat suradnje brojnih istarskih, ali i međunarodnih muzeja te njihovih djelatnika, plod su suradnje brojnih stručnjaka za istarsku kulturu, povijest, običaje, književnost i dr., koji su sudjelovali u izboru pojedinih elemenata izložbe.

Knjiga se sastoji od trideset osam poglavlja koja svojim živopisnim nazivima, većinom citatima, poslovicama, razigranim i šaljivim frazama, odaju temu određene cjeline. Poglavlja se veoma dobro nadopunjuju te proizlaze jedno iz drugoga pa bi prijelaz između njih bez naslova bio teško uočljiv. Publikacija je zapravo kombinacija teksta – kako autorskoga, tako i raznih poslovice, pjesmica, erotskih priča i sl. – te slika, izvora, odnosno fotografija muzejskih artefakata od prapovijesti do današnjih dana. Prve stranice donose popis organizatora i sudionika projekta (4-7) te „Sadržaj“ (9).

Uvodnim se poglavljima „Kada misao zadovolji tijelo“ (11-13) te „Gajba i tić“ (14-27) nastoji upoznati čitatelja s projektom i suštinom same izložbe. *Gajba i tić* drugi je izložbeni projekt Koordinacije istarskih muzeja, nakon uspješnoga *Ki sit, ki lačan – o prehrani u Istri*. U oba projekta ističe se nastojanje za muzealizacijom svakodnevnih ljudskih potreba, u ovome slučaju ljubavi i spolnosti, odnosno seksualnosti, teme koja još uvijek, kako kažu sami autori, izaziva ekstremne i senzacionalističke reakcije te ostavlja dojam intrigantnosti i tabua. Kao glavni izazov nameće se muzealizacija i predstavljanje intime čime se, paradoksalno, gubi upravo na intimnosti pa je tako glavno pitanje koje si autori

4 Autori pojedinih dijelova teksta su još i Miodrag Kalčić na str. 353. te Ivona Orlić na str. 373.

postavljaju – kako prikazati *tô* i *onô*? Pritom su izabrana dva načela: raskrivajuće, odnosno svojevrsna vulgarizacija kroz humor i ironiju te, s druge strane, prikriivanje metaforama i simbolima. Potonje se kombinira predstavljanjem raznih izvora, predmeta, poslovice, priča, poezije te ljudskih svjedočanstava i to kroz vrlo širok vremenski okvir koji seže davno u prapovijest. Time se pak nailazi na problem poimanja ljubavi i seksualnosti kroz povijest, odnosno promjena u mentalitetu koje donosi pojedino razdoblje, a nekako uvijek na površinu ispliva ona famozna rečenica *Ča će ljudi reći?!*, koja se provlači kroz sve segmente svakodnevice Istrana pa tako i kroz seksualnost. Uloga izložene materijalne i nematerijalne kulturne baštine jest izražavanje polariteta, ali i nadopunjavanja muškoga i ženskoga principa, a otuda i sam naslov *Gajba i tić* (*La gheba e l'uselo*), stih posuđen iz narodne pjesme *Oj, ti mala iz Muntića*, koja na provokativan način personalizira muški i ženski spolni organ.

Sljedeća poglavlja „Muškarci misle da drže stvar u svojim rukama“ (28-31) i „Žene misle da drže konce u svojim rukama“ (32-35) suprotstavljaju dva principa. Muški je princip predstavljen tipično muškim predmetima, među kojima se najviše ističu mačevi, sablje te štapovi, a ženski preslicom kao tipičnim ženskim simbolom, koji je vrlo često smatran svojevrsnim ženskim amuletom te su pojedini primjerci stoga vrlo reprezentativni i bogato ukrašeni. Sljedeće poglavlje zanimljiva naziva „On u baštone, ona u kope“ (36-45) nastavlja s razlikama između muškoga i ženskoga principa te su ovoga puta oni predstavljeni kapom ili šeširom i raznim primjercima rubaca, a oba su svakodnevni odjevni dodaci pa su stoga osim pojedinačnih predmeta na fotografijama često prikazani i u cjelini kao dio narodne nošnje. Dio poglavlja bavi se preklapanjem muških i ženskih principa, što se naglašava citatom „Nisu svi muži ki nose klobuk i nisu sve žene ke nose facò“, naglašavajući tako činjenicu da razlike između principa nisu uvijek bile strogo određene te da bi bilo dosadno kada bi muškarci uvijek držali stvar, a žene sve konce u svojim rukama, čime su zaključena dva prethodna poglavlja. Do nestajanja razlika i preklapanja principa došlo bi u trenutku intimnosti, a navedeno na neki način simbolizira vrč (*bukaleta*) iz kojega, primjerice, pri vjenčanju piju i mladoženja i mladenka, a što daje naslutiti i citat s početka poglavlja: „I su pili obi dva iz šteše boce to ti je maša intimita.“

Sljedeća četiri poglavlja bave se ženskim principom i njegovim raznolikim poimanjem. Primjerice, poglavlje „Predi, predi, kći moja“ (46-55) govori o simbolima ženstvenosti i senzualnosti, pri čemu veliku ulogu ima ženska kosa

te način na koji ju je žena nosila, ukrašavala ili pokrivala, čime je na neki način odavala svoj status. Osim kose, vrlo bitnu ulogu imala je i ispletena tkanina (*kanica*) koju je djevojka nasljeđivala od majke ili dobivala na dar od svojega izabranika, a čija uporaba u Istri ima veoma dugu tradiciju. Ispletena kosa i (t)kanica smatraju se simbolima ukroćene ženske senzualnosti, a sljedeća su poglavlja „Ženske tajne“ (56-81) i „Ona pred ogledalom“ (82-91) posvećena upravo iskazivanju senzualnosti, intrigantnosti i fizičke ljepote, što je predstavljeno raznim predmetima, među kojima se najviše ističu bogato ukrašeni primjerci lepeza, razni primjerci nakita te šminka i parfemi. Ženu, njezine tajne i čari suprotnome je spolu ponekad teško shvatiti, stoga je njezina ljepota i privlačnost ponekad bivala zastrašujuća, što je u ovome slučaju prikazano nagim likovima, najčešće sirena i brodskih pulena. Kako se naglašava još u uvodnim poglavljima, unatoč svim izloženim predmetima, najveći materijalni dokaz ljubavi i seksualnosti smo mi sami, čime se dolazi do još jedne bitne uloge žene – uloge majke. „Mati“ (92-101) je poglavlje posvećeno upravo majčinstvu, no bitno je naglasiti kako je ono sagledano s vrlo širokoga spektra, od šaljivih svjedočanstava koja opisuju začecje (što obiluje seksualnim indikacijama), strogoće i suptilnosti pri iskazivanju ljubavi prema djeci da ih se slučajno ne *vicija*, do čežnje za potomstvom, rituala zazivanja plodnosti i dr.

Kratko poglavlje „Histarska posla“ (102-107), uz kratak uvod o Histrima općenito, donosi pregršt predmeta seksualnih konotacija, među kojima se ističu fragmenti situle iz Nezakcija s erotskim prikazima u kombinaciji s prikazima oranja te tzv. „Konjanik i hraniteljica“, skulptura koja nas vraća na već spomenuti muški i ženski princip te naravno i kult plodnosti, koji je pak zajednički nazivnik većine izloženih histarskih predmeta.

„Roma XS XL“ (108-117) poglavlje je posvećeno muškome principu, odnosno muškome spolnome organu, falusu i njegovim brojnim simbolikama kroz povijest, s posebnim osvrtom na rimsko razdoblje. Rani prikazi falusa vezani su za kult plodnosti koju, primjerice, u grčko doba simbolizira bog Prijap. U rimsko doba falusi imaju ulogu zaštite od uroka koju je predstavljalo faloidno božanstvo Fascin, pa ih se tako moglo pronaći na javnim površinama, zidovima, dovratcima, kao *tintinabulum* (zvonce) i kao razne privjeske.

Sljedeća poglavlja, „Između Marsa i Venere“ (118-129), „Krilati zanos“ (130-137) te „Antičko tijelo i kršćanski duh“ (138-146), bave se poimanjem ljubavi i seksualnosti te odnosom duha i tijela kroz povijesna razdoblja, a

posebno se ističe korištenje antičkom tradicijom prikazivanja tijela za prikaz kršćanskoga duha.

Slijede poglavlja koja se bave različitim sferama bračnoga života. „I njih dvoje bit će jedno“ (146-155) govori o evoluciji institucije i sakramenta braka kroz povijest, s posebnim osvrtom na utjecaj Crkve na poimanje braka. Nesretan brak, nasilje u braku te razvod braka predstavljeni su pak u poglavljima „Ljubav me je dovela do groba“ (156-159) i „Prelazak granice“ (160-165).

Što je prethodilo sklapanju braka, odnosno razni aspekti udvaranja, običaja i signala koji označavaju simpatije, svidanje, ali i pravila koja se moraju ispoštovati pri susretu mladića i djevojke te uvjeti koji se moraju ispuniti prije ulaska u brak, predstavljeni su kroz sljedećih nekoliko poglavlja. „Namurani“ (166-173) govori o aspektima udvaranja, to jest o razdoblju od prvoga susreta te cjelokupnom procesu i načinima izjavljivanja simpatija i ljubavi, pri čemu se ističe darivanje simboličnim predmetima i sitnim darovima (jabuka, cvijeće, rupčići...) kao signalom i znakom svidanja, odnosno upitom za udvaranje koje su pak morali odobriti članovi djevojčine obitelji. „Dota“ (184-191) podrazumijeva sljedeći korak, odnosno ulazak u brak i miraz koji žena unosi u zajednicu, što sa sobom donosi i pitanje reguliranja imovinskih odnosa u braku, o čemu je ovisio i položaj supružnika u zajednici. U Istri je u srednjem i novom vijeku većina brakova sklapana „na istarski način“, odnosno „na način brata i sestre“, što je značilo zajedničko upravljanje imovinom. „Jedan za drugoga“ (192-231) govori o svadbenim običajima diljem Istre koji se razlikuju s obzirom na područje, tj. na lokalne posebnosti sredine, vrijeme u kojemu se odvijaju te imovne mogućnosti obitelji, točnije društveni status. Posljednja dva poglavlja koja govore o bračnom životu jesu „Prizivanje plodnosti“ (232-237) i „Postelja sve pomiri“ (238-245), koje ujedno govori o seksualnom životu unutar braka. Seksualni život i intima, s obzirom na način života, bilo u uskim ulicama i skućenim zgradama u gradu, bilo u trošnim prostorijama seoskih kuća koje je često dijelilo više članova obitelji, teško su se mogli zadržati među supružnicima pa su susjedi često bili svjedoci raznih pikanterija, dok se na selu prostor za intimu često tražio izvan kuće.

Slijede vrlo zanimljiva poglavlja vezana za poimanje seksualnosti u javnosti i njezino korištenje u svrhu prodaje, kako raznih proizvoda, tako i doživljaja i iskustava. Poglavlje „Gospodska posla“ (246-255) odnosi se na ostavštinu plemićkih obitelji Hütterott i Carli – većinom se radi o likovnim djelima čiji su obnaženi likovi u vrlo provokativnim pozama, a riječ je o

biblijskim i mitološkim motivima. „Biblioteka“ (256-269) je poglavlje koje donosi pregled knjiga seksološke tematike iz sredine 20. stoljeća te erotskih časopisa i ljubavnih romana. „Tijelo kao ukras“ (270-281) prikazuje ljudsko tijelo kao dekorativni element, najčešće na predmetima poput zidnih slika, vaza, zdjela, pepeljara i dr. Poglavlja „Tijelo prodaje“ (282-291) i „Turizam“ (292-307) sagledavaju ljudsko tijelo i seksualnost kao reklamni materijal te razvoj turizma i kroz razvoj nudističkih kampova u Istri 70-ih godina 20. stoljeća, što je odraz promjena kroz nekoliko desetljeća od kupanja u odjeći i odvojenih kupališta pa do nudističkih plaža i kampova.

„Usamljeni vojnik“ (308-323) i „Muška posla“ (324-335) poglavlja su uglavnom usmjerena na svojevrsno suzbijanje osamljenosti te zadovoljavanje nagona razmjenom fotografija i razglednica erotskoga sadržaja. Treba napomenuti kako su ta poglavlja uglavnom usmjerena na Pulu kao nekadašnju glavnu ratnu luku Austro-Ugarskoga Carstva te bitno industrijsko središte, odnosno na potrebe velikoga broja vojnika i radnika koji su u gradu boravili i djelovali. Proizvodnja je i prodaja erotskih fotografija te fotografija eksplisitnih spolnih odnosa do polovice 20. stoljeća bila zabranjena (osim u Francuskoj i francuskim kolonijama), što je vjerojatno pospješilo razvoj crnoga tržišta. Liječenje emocionalne osamljenosti te kupovanje, odnosno prodaja ljubavi i seksualnih odnosa dovodi nas do poglavlja „Sve za šolde“ (336-343), koje se bavi prostitucijom u Istri. Već srednjovjekovni istarski statuti zabranama boravka bludnicama unutar gradskih zidina daju naslutiti prisutnost bavljenja „najstarijim zanatom“ na nekom području. Procvat prostitucije do izražaja je došao razvojem Pule u glavnu ratnu luku Carstva, što je pak podrazumijevalo fluktuaciju velikoga broja ljudi u gradu, posebice vojnika i radnika, a njihov dolazak s raznih područja dodatno je olakšan izgradnjom Istarske željeznice 1876. godine. Središta prostitucije u gradu Puli bila su većinom u četvrtima podno Kaštela, gdje se nalazi i Muzejsko-galerijski prostor Sveta srca pa autori napominju kako i sam izložbeni prostor ima ulogu svjedoka toga vremena jer se radilo o samostanskoj crkvi, čije su časne sestre nerijetko pružale utočište prostitutkama koje su često bile žrtve nasilja.

Poglavlja „Porno-import“ (344-351) i „Film“ (352-361) bave se distribucijom i uvozom erotskoga sadržaja, odnosno njegovim prikazivanjem na filmu. Distribucija i uvoz robe erotskoga karaktera može se pratiti od davnina, a kao dobar primjer, osim suvremenih erotskih časopisa, fotografija i razglednica, navode se uljanice s raznim erotskim prikazima iz vremena Grčke i

Rima te poezija mletačkoga pjesnika Zorzija Alvisea Baffa iz 18. stoljeća. Prve kasnovječernje projekcije erotskih filmova organiziraju već krajem 19. stoljeća putujući kinematografi, a zanimljiv primjer su *serate nere*, odnosno cjelovečernje projekcije necenzuriranih erotskih i pornofilmova za muškarce i žene. Zanimljivo je da Politeama Ciscutti početkom stoljeća i pulska kina 70-ih godina 20. stoljeća nisu odudarali od navedenih trendova.

Prisutnošću seksualnosti, erotike te šala i viceva seksualnih konotacija u književnosti i glazbi bave se sljedeća poglavlja „Ni ti ga, ča/ca/kaj ti ga je Istra“ (362-381) i „Taranke i/ili botonade“ (382-389). Radi se o narodnim pjesmama erotskoga sadržaja na hrvatskom i talijanskom jeziku čija se tradicija baštini još od 17. stoljeća i o njihovoj prisutnosti u svakodnevnom životu, najviše tijekom raznih slavlja te u suvremenoj književnosti i glazbi.

„Seksualni besidarnik“ (390-407) predstavlja svojevrsni rječnik pojmova vezanih za seksualnost, uključujući etimologiju pojedinih riječi koja raskriva ili pak prikriva njihovo značenje. Bitno je spomenuti kako su pojedini pojmovi vezani isključivo za određeni mentalitet ili kulturni krug te da izvan njega mogu biti nerazumljivi ili čak uvredljivi. Publikacija donosi brojne primjere naziva za ženski i muški spolni organ te seksualni odnos, osvrćući se usput i na moguće podrijetlo tih naziva.

Poglavlje „Bez rigvarda“ (409-479) donosi vrlo lijepe i zanimljive primjere poslovice, taranki, poezije, viceva te erotskih priča često proisteklih iz osobnih iskustava „običnih“ ljudi. „Pust je kriv za sve“ (473-477) kratko je poglavlje koje sagledava šaroliku simboliku poklada (maškara) te njihovu višestruku erotsku komponentu.

Slijede poglavlja „Izložba u izložku“ (478-490) s fotografijama izložaka u izložbenom prostoru te „Kratice“ (491-493), „Autori predmetnih legendi“ (495-497), „Zahvale“ (498-499) i „Sponzori“ (500-504).

Djelo *Gajba i tič. Pokriveno i raskrto u seksualnosti Istre* približava i rasvjetljava čitatelju elemente istoimene izložbe kroz bogatu materijalnu i nematerijalnu kulturno-povijesnu baštinu Istre. Bogatstvo predmeta koji svjedoče o seksualnosti i ljubavi ili bar simbolički ukazuju na njih daju naslutiti koliko su seksualnost, ljubav i intimnost bili važni kroz povijest te u kolikoj su mjeri prisutni kroz ljudsku svakodnevicu. Izložba ovakvoga tipa, a time i njezina publikacija, pokazuju mogućnosti muzealizacije svakodnevnoga života te ljudskih potreba kroz povijest predstavljajući ih ne samo stručnjacima već i široj javnosti, i to na vrlo zanimljiv način. Budući da se radi o drugom uspješ-

nom projektu Koordinacije istarskih muzeja, može se samo sa znatiželjom očekivati sljedeći projekt.

Gabriela Braić

Živote damo, Istru ne damo. Poslijeratne zidne parole u Istri 1946. / La vita diamo, L'Istria non diamo. Scritte murali postbelliche in Istria 1946, autori tekstva Ivan Smoljan, Nikolina Rusac i Eric Ušić, Pazin – Pisino: Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, 2020., 123 str.

Fotomonografija *Živote damo, Istru ne damo. Poslijeratne zidne parole u Istri 1946.* rezultat je višegodišnjega istraživanja i terenskoga dokumentiranja zidnih parola koje su diljem Istre nastale nakon Drugoga svjetskog rata, uoči dolaska Međusavezničkoga povjerenstva za razgraničenje u ožujku 1946. godine. Autori su tekstva Ivan Smoljan, Nikolina Rusac i Eric Ušić, predgovor je napisala Lidija Nikočević, dok je pogovor djelo Roberta Matijašića. Suradnici na projektu su Muzej grada Pazina, Povijesni i pomorski muzej Istre te Zavičajna zbirka Enriko Depiera iz Tinjana. Projekt je realiziran uz potporu Ministarstva kulture i medija te Istarske županije. Fotomonografija je pisana dvojezično, hrvatskim i talijanskim jezikom, a njezina je najveća vrijednost obilje fotografija poslijeratnih grafita koje su nastale višegodišnjim terenskim radom autora.

U „Predgovoru / Prefazione“ se (6–9) Lidija Nikočević osvrnula na grafite koji su postali dio širega konteksta i naglasila kako su desetljećima funkcionirali kao znakovi koji u prostoru iščezavaju, ali i pričaju povijest. U fotomonografiji je interpretirana povijesna i kulturološka pozadina grafita kroz nekoliko različitih humanističkih disciplina (povijest, kulturna antropologija, etnografija, kulturologija, arheologija).

Slijedi tekst Ivana Smoljana i Nikoline Rusac „Od odlaganja oružja do sklapanja mira / Dall'armistizio al trattato di pace“ (10–45). Donosi se uvid u povijesni kontekst Istre krajem i nakon Drugoga svjetskog rata – kako završetkom rata 1945. nije definirana granica nove Jugoslavije s Italijom, bit će (većim dijelom) određena mirovnim ugovorom sklopljenim 10. veljače 1947. u Parizu. Prikazane su opsežne pripreme za dolazak Međusavezničkoga povjerenstva za razgraničenje između Italije i Jugoslavije početkom 1946. u Istru. U Zoni A boravilo je od 7. do 15. ožujka, a u Zoni B od 15. do 24. ožujka